

МҰХТАР ШАХАНОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ТҮРКІЛІК РУХ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІМЕН БАЙЛАНЫСЫ

Н.Т.ТУРИКБЕНБАЕВА*

Түйіндеме: Мақалада қазақтың көрнекті ақыны, ойшылы Мұхтар Шаханов шығармаларындағы түркі рухының әсері және оның әлем әдебиетімен байланысы қарастырылады. Шығармашылығының негізгі мотивтері сарапталып, түркі әлемінің этникалық болмысы, тарихи жады мен философиясы көрініс табады. Оның поэзиясының ауызша дәстүрді, эпикалық әдебиет пен қазіргі әдеби ағымдарды қалай тоғыстыратынына ерекше назар аударылады. Автор Шахановтың шығармашылығы мен шығыс және батыс авторларының классикалық шығармалары арасындағы ұқсастықтарды зерттеп, идеялардағы, көркемдік техникадағы, этикалық-философиялық концепциялардағы параллельдерді анықтайды. Сондай-ақ зерттеуде Шахановтың түрік әдебиетін әлемге таратудағы рөлі мен мәдениетаралық диалогтың дамуына ықпалы қарастырылады. Мақаланың зерттеу нысаны Мұхтар Шахановтың түркілік рухты танытатын поэтикалық шығармаларындағы мотивтер, көркем образдар, философиялық концепциялар мен әдеби құралдар арқылы өрнектелетін әлемдік әдеби дәстүрмен байланысы арқылы анықталады. Зерттеу Мұхтар Шаханов шығармашылығының шындықты көркем түсінудегі дәстүрлі құндылықтар мен әлемдік үрдістерді біріктіретін түрік және әлем әдебиеті арасындағы маңызды көпір екенін көрсетеді.

Тірек Сөздер: *Мұхтар Шаханов, Түркі Рухы, Әлем Әдебиеті, Ұлттық Болмыс.*

The Turkic Spirit in the Works of Mukhtar Shakhonov and Its Connection With World Literature

Abstract: The article explores how the Turkic spirit influenced the writings of the renowned Kazakh poet and philosopher Mukhtar Shakhonov and how it relates to global literature. Analysis is done on his work's primary themes, which represent the Turkic world's ethnic identity, historical memory, and philosophy. His poetry's blending of epic literature, oral folklore traditions, and contemporary literary trends is given special consideration. In order to identify connections in ideas, artistic techniques, and philosophical and ethical notions, the author compares Shakhonov's work to the classic works of Eastern and Western authors.

The study also looks at Shakhonov's contribution to the globalization of Turkish literature and his impact on the growth of cross-cultural communication. According to the study, Mukhtar Shakhonov's writings serve as a significant link between Turkish and international literature, bringing together conventional ideals with contemporary artistic approaches in reality interpretation.

Key Words: *Mukhtar Shakhonov, Turkic Spirit, World Literature, National Identity.*

Кіріспе

Мұхтар Шаханов шығармашылығы ұлттық болмыстың, эпикалық дәстүрдің, философиялық тереңдіктің синтезі ретінде қазіргі түркі әдебиетінде ерекше орын алады. Оның өлеңдерінде қазақ халқының тарихи жады ғана емес, түркі халықтарының руханият, намыс, әділдік үшін күрес, ана тілін сақтау сияқты ортақ құндылықтары да көрініс тапқан. Шаханов дәстүрді сақтап қана қоймай, оны қазіргі заманның шындығына бейімдейді. Сонымен қатар, Мұхтар Шахановтың шығармашылығы ұлттық әдебиеттің шеңберінен шығып, дүние жүзінің көркемдік дәстүрінде үндеседі. Оның шығармалары шығыс пен батыстың әдеби ой-пікірлерін тоғыстырып, түркі және әлем мәдениетінің терең диалогын ашады. Осы орайда бұл тақырыптың өзектілігі оның шығармашылығын жаһандық әдеби үдерістер аясында түркі болмысының сақталуы мен түрленуі тұрғысынан жан-жақты талдау қажеттілігінен туындап отыр.

Зерттеу нысаны мен пәні Мұхтар Шахановтың түркілік рухты танытатын поэтикалық шығармаларындағы мотивтер, көркем образдар, философиялық концепциялар мен әдеби құралдар арқылы өрнектелетін әлемдік әдеби дәстүрмен байланыс арқылы анықталады.

Мақаланың мақсаты – Мұхтар Шаханов шығармаларындағы түркі болмысының негізгі элементтерін анықтап, олардың әлем әдебиетімен байланысын талдау. Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- Шаханов поэзиясында көрініс тапқан түркі рухының ерекшеліктерін анықтау;

- түркі эпостық дәстүрі мен халық поэзиясының шығармашылығына әсерін талдау;

- Шаханов шығармашылығындағы философиялық-адамгершілік аспектілерді әлем әдебиетіндегі концепциялармен салыстыра отырып, оның шығармашылығымен шығыс және батыс әдебиетімен байланысын қарастыру;

Зерттеу жұмысын жүргізу кезінде Шаханов поэзиясы мен әлем әдебиеті шығармаларының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау мақсатында салыстырмалы талдау әдісі, мәдени-философиялық контексте мәтіндерді түсіндіруге бағытталған герменевтикалық әдісі, түрік дүниетанымының ақын шығармашылығына ықпалын талдау және Шаханов шығармашылығының жанрлық, стильдік және идеялық ерекшеліктерін зерттеу ғылыми әдістері қолданылды.

Бұл зерттеу жұмысы Мұхтар Шаханов шығармашылығының түрік болмысын сақтаудағы рөлі мен әлемдік әдеби үдеріске ықпалын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Мұхтар Шаханов поэзиясындағы түркі рухы

Дала бейнесі, көшпелілер өркениеті және түркілердің ұлы өткені Мұхтар Шаханов поэзиясында дала жай ғана географиялық кеңістік ретінде емес, түрік халқының еркіндігінің, тарихи жады мен рухани мұрасының символы ретінде көрінеді. Ғасырлар бойы түркілердің дүниетанымын қалыптастырған көшпелілер өркениеті Шаханов шығармашылығында басты орынды иеленсе, дала тарихи сабақтастықты, қайратты, тәуелсіздікті бейнелейді. Мұхтар Шаханов шығармашылығының негізгі мотивтерінің бірі – түркілік өткен дәуірдің ұлылығы, батырлардың жетістіктерінде, жыраулар даналығында және халықтың эпикалық дәстүрі арқылы көрініс табады. Ақын тарихты асқақтатып қана қоймай, жаңа заманмен параллельдер жүргізе отырып, салт-дәстүрді сақтау, халық жадында сақтау – келешек ұлттық дамудың негізі екенін баса айтады.

Шаханов өлеңдерінде түркі халқының бірлігі мен іргесі берік болып, мәдениеті мен тілі өркендеген дәуірге деген сағыныш сезімі аңғарылады. Бұл мотив аңызға айналған тұлғалар мен тарихи оқиғаларға арналған шығармаларда кездеседі.

Мәселен, ақынның «Тағдыр» поэмасында Шаханов тарихи жады мәселесін қозғайды, қазіргі әлемдегі түркі халқының тағдыры мен оның мәдени нормаларын сақтаудың маңыздылығын талқылайды (Шаханов, 2012). Ол өткен мен бүгінгінің рухани байланысын көрсету үшін дала, жел, аспан метафораларын қолданады. Этникалық мақтаныш және тіл мен мәдениет үшін күрес тақырыптары Шаханов шығармашылығының негізгі аспектілерінің бірі – ана тілін қорғау. Ақын тіл – халықтың жаны, халықтың мәдени нормасы және өзін-өзі тану құралы екенін атап көрсетеді. Ол өз өлеңдерінде жаһандану, орыстану жағдайында ұлттық болмыстың жоғалып бара жатқанына алаңдаушылық білдіріп, «Тіл тағдыры – ел тағдыры» атты еңбегінде тілсіз болмайтынын алға тартады (Шаханов, 2012). Ол жерлестерін тілсіз мәдени мұраны сақтау мүмкін еместігін түсінуге шақырады. Оның поэзиясында тіл үшін күрес – халықтың өзін-өзі сақтау жолындағы күресі деген идея көрініс тапқан. Шаханов тілінен айырылған ұлы халықтың міндетті түрде тарих сахнасынан өшетінін табанды түрде еске салады.

Тілді ғана емес, халықтың мәдениетін, салт-дәстүрін сақтау жолындағы күрес – оның шығармашылығының маңызды тақырыбы. Ол қоғамның рухани жұтандануын, батыстық үлгілерге еліктеп, өз дәстүріне нұқсан келтіруге ұмтылуды айыптайды. Оның өлеңдерінде көбіне бос сөзге, жүрексіздікке толы қазіргі қоғамда үні өшіп, ұмытылған ақындар мен жыраулар бейнелері жиі кездеседі. Ол өз халқының тарихи өткенін дәріптеп

қана қоймай, оның келешек ұрпақ үшін маңызын айта отырып, тілі мен мәдениетін сақтаудың өзекті мәселелерін көтерген ұлт зиялысы.

Мұхтар Шахановтың шығармашылығы түрік халқының эпикалық дәстүрімен тығыз байланысы оның дастандарға, аңыздарға, фольклорға сілтемелерінен байқауға болады. Ақынның архетиптік бейнелерді, мифологиялық мотивтерді және ауызша дәстүрлерді белсенді қолдануы оның шығармашылығына көркемдік мәнерлілікпен қатар философиялық тереңдік береді. Ақынның ең маңызды шабыт көздерінің бірі – «Қобланды батыр», «Ер тарғын», «Алпамыс батыр» дастандары және түркі халықтарының әйгілі «Көрұғлы» эпостық жырлары болды (Ғабдуллин, 2013:106). Бұл шығармалар Шаханов поэмаларының құрылымы мен образдылығына әсер етті, олардың басты кейіпкерлері қаһарман тұлғалар, әділ күрескерлер және ұлттық құндылықтардың сақшылары. Шаханов поэзиясында аңызға айналған мотивтер кездескенімен, ол оларды қазіргі заман тұрғысынан түсіндіреді. Мысалы, оның өлеңдері мен шығармаларында ақиқат іздеу, әділдік үшін күрес, ана тілі мен мәдениетін қорғау сияқты тақырыптар жиі кездеседі, түркі халықтарының дәстүрлі фольклоры тақырыптарымен үндестік тапқан. Шахановтың «Отырар кітапханасы» атты еңбегінде көне дәуірдегі тарихи білім ошақтарын жою оқиғасына бағытталған этникалық мұраның қайғылы тағдырын бейнелеу сарыны байқалады (Шаханов, 2012). Сонымен қатар, Шахановтың поэтикасына алыптар бейнесі (батырлар бейнесі) – ұлттық рух пен мызғымас ерік-жігердің символы; жұмбақ пен мақал-матердар – терең халық даналығының әсерін тудыру; қайталау (көркем құрал) – ауызша дәстүрге тән әдеби құрал болып табылады.

Ғасырлар бойы қалыптасқан түркі өркениетінің түркі халықтарының дүниетанымы мен тұрмыс-тіршілігін айқындайтын өзіндік философиялық-адамгершілік құндылықтар жүйесі бар. Бұл құндылықтар әдебиетте, эпостарда, ауызша дәстүрде және тұрмыстық мәдениетте көрініс табады.

1. Бостандық пен намыс

Бостандық – түркі дүниетанымының негізгі қағидаларының бірі. Көшпелі өмір түркілердің дербес рухын дамытып, «Көроғлы», «Манас», «Оғызнаме» дастандарында көрініс тапты. Дала халқы қашанда жеке және ұжымдық еркіндікті жоғары бағалаған, бұл міндетті әскери қызмет пен дәстүрді құрметтеуден көрініс тапты. Ар-намыс пен абырой ажырамас моральдық категориялар болды.

2. Ұжымшылдық және ата-бабаларды құрметтеу

Түркі философиясында адам оқшауланған жеке тұлға емес, ру (ру, ұрыс, тайпа) мүшесі ретінде қарастырылады. Отбасы немесе ру деген киелі мағынаға ие болды, ал адамдар әрқашан ата-бабалары мен болашақ ұрпақтары алдында жауапты болды. Үлкенді сыйлау қоғамдық құрылымның негізі деп саналды. Қазіргі түркі қоғамдарының өзінде ақсақалдар шешім қабылдауда маңызды рөл атқарады, ал жастар ата-анасын, ата-бабасын құрметтеуге тәрбиеленеді. Бұл асар (үй салуға ұжымдық көмек көрсету) және беташар (туысқандарға қалыңдық ұсыну ырымы) сияқты салт-дәстүрлерден көрінеді.

3. Адам мен табиғаттың бірлігі

Түркілердің экологиялық санасы қазіргі тұрақты даму концепциясы пайда болғанға дейін көп уақыт бұрын қалыптасқан. Көшпелі өмір табиғатқа деген құрметпен қарауды қалыптастырып, табиғатты тіршілік иесі ретінде қабылдады. Мифтер мен аңыздарда күш пен даналықты бейнелейтін жануарлардың фигуралары жиі кездеседі (қасқыр - көшбасшы, жылқы - адал дос). Қазақ салтында жылқы жай ғана көлік емес, еркіндік пен рух күшінің белгісі.

4. Әділдік пен әділдік

Түркі халықтары қашанда әділдікті жоғары бағалаған. Бұл дауды дала кодексі – «Жеті жарғы» (Жеті жарғы) бойынша шешетін билер (билер) жүйесінде көрінеді. Моральдық кодекстің маңызды бөлігі уәдені орындау, берілген сөзде тұру мотиві жиі

кездеседі. Түркі мәдениетінде өз халқының қамын ойлайтын әділ билеушілерді (хан, бек) жоғары бағалаған.

5. Руханият пен келісім

Түркі философиясы ішкі үйлесімділік идеясын, әсіресе сопылық ағымның ықпалымен дамытқан. Ахмед Йасауи мен Науаи ілімінде жан тазалығының, сабырлылық пен жақынға деген сүйіспеншіліктің маңыздылығына ерекше мән берілген. Түркілер арасында иман әрқашан имандылыққа байланысты болған, ал жақсы адам болу рәсімдерді сақтаудан маңыздырақ болған.

Мұхтар Шаханов түрік ақындары мен жыраулар дәстүрінің қазіргі мұрагері ретінде тек ақын ғана емес, рухани көсем, қоғам ойшылының рөлін атқарады. Ежелгі дәуірде жыраулар тек өлең шығарушы ғана емес, сонымен бірге тарихи жадты сақтаушы, өткен туралы білім беру және халықты рухтандырушы болды. Жыраулар дәстүрінің жалғасы ретінде оның «Төрт ана» шығармасын да айтуға болады. Мұнда ол туған жер, туған тіл, туған дәстүр, туған тарих деген төрт қасиетті ұмытпау, қастерлеу қажеттігін айтады. Бұл идея тамырдың қадірін, ұлттық рухты, ата-баба құрметін жырлаған түрік ақын-жырауларының идеясына ұқсайды.

Мұхтар Шахановтың шығармашылығы түркі философиясының маңызды аспектілерін де көрсетеді. Оның поэзиясында қазіргі дүние материалдық игілікке ұмтылу жолында өзінің түп-тамырынан, салт-дәстүрінен, рухани ұстанымдарынан қаншалықты алыстап кеткені туралы мәселе жиі көтеріледі. Автор шығармашылығының негізгі мотивтерінің бірі - өмірдің мәнін іздеу және моральдық нұсқаулар үшін күрес. Ол өзінің «Рух пен дүние» атты кітабында адам жанының рухани мақсаттар мен материалдық азғырулар арасында қалай тарқап кеткенін зерттеп, шынайы құндылықтарды жоғалтудан сақтандырады. Шаханов өз шығармасында түркі мәдениетіне тән архетиптік образдарды жиі пайдаланады. Бұл бейнелер шынайы руханилықты сыртқы материалдық әл-ауқатқа қарсы қоюға және оқырмандарға дәстүрлі моральдық нұсқауларды сақтау қажеттілігін еске салуға арналған.

Мұхтар Шаханов шығармашылығында ар-намыс, әділдік, халық тағдыры сияқты моральдық-этикалық категориялар маңызды орын алады. Оның шығармасында моральдық нұсқаулардан айырылған халық өзінің мәні мен тарихи көзқарасын жоғалтады деген оймен үндеседі. «Желтоқсан тағылымы» поэмасында 1986 жылғы Желтоқсан көтерілісі оқиғасы кезінде қазақ жастарының биліктің әділетсіздігіне қарсы шығып, әділдік үшін күрескенін сөз етеді. Фильмде әрбір ұрпақ мемлекет тағдыры үшін жауапты және оның құқықтары мен құндылықтарын қорғау керек деген идея бейнеленген. Шаханов тарихи жадқа қайта-қайта жүгініп, ұлт тағдыры оның адамгершілік бағдарлары мен тарихи мұрасын қорғай білуіне байланысты екенін алға тартады.

Шаханов поэзиясындағы философиялық-адамгершілік құндылықтар түркі менталитетінің толық бейнесін құрайды, онда ар-намыс, ата-баба алдындағы парыз, әділеттілік, ұлттық мақтаныш секілді категориялардан тұратын түркі әлемін паш ететін жазбаша мәдениетті қалыптастырды деп қорытуға болады.

Мұхтар Шаханов шығармашылығының әлем әдебиетімен байланысы

Қазақ ақыны, ойшылы Мұхтар Шаханов өз шығармашылығында шығыстың сопылық дәстүрлерімен ұқсастығы бар рухани-философиялық тақырыптарға жиі жүгінеді. Оның болмыстың, имандылықтың, ақиқаттың терең мәнін ашатын шығармасынан Жалал ад-Дин Руми, Ахмет Ясауи, Әлішер Науаи сынды ұлы ақындардың ықпалын көруге болады (Ислам энциклопедиялық анықтамалық, 2010. – 418-420 б.)

Ұлы тылсым ақындардың бірі Руми өзінің ғазалдары мен рубаиларында Аллаға деген сүйіспеншілікті, ішкі үйлесімділікті іздеуді және материалдық дүниенің өткіншілігін сезінуді жырлайды (Franklin D. Lewis, 2000, - р. 47–49.). Осыған ұқсас мотивтерді Шахановтың поэзиясында да кездестіруге болады, онда ол метафора мен аллегория арқылы адамның рухани оянуы мен оның шындықты іздеуін ашады. Мысалы, оның шығармасында сопылық философияның өзегі болып табылатын құрбандық, ізгілік және адамдық жауапкершілік тақырыптары қозғалады. Түркі сопылық әдебиетінің негізін салушы Ахмет Ясауи Хикметтің адамгершілік жағынан тазаруына еңбек етіп, иманның қарапайымдылығы мен шынайылығын уағыздаған (Қ.Қари, Ғ.Қамбарбекова, 2016. – 210 б). Шаханов қазіргі қоғамдағы адамгершілік құндылықтардың маңыздылығына тоқталып, екіжүзділік пен руханиятсыздықты айыптай отырып, осы дәстүрді ұстанады. Әлішер Науаи шығармашылығы, әсіресе «фәни» (өлім) және «бахи» (мәңгілік) ұғымдары да Шахановтың философиялық толғауларымен үндеседі. Адамның жаны мен ақыл-ойы материалдық игіліктерден мәңгілік маңыздырақ деген идея оның поэзиясында жиі жаңғырық жасайды.

Шахановтың поэзиясында батыс ойшылдары мен ақындарының гуманистік идеяларымен, шығыс дәстүрлерімен ұқсастық бар. Бұл тұрғыда Уильям Шекспирдің, Иоганн Вольфганг Гетенің және Александр Пушкиннің шығармаларымен қиылысуды атап өтуге болады. Шекспир трагедиялары мен сонеттерінде адам табиғатын, таңдау еркіндігін, адам мен қоғам алдындағы моральдық жауапкершілігін терең зерттеді (Шекспир У., 2004. – 688 б). Бұл тақырыптар ағылшын драматургі сияқты жақсылық пен зұлымдықтың, адалдық пен сатқындықтың, тағдыр мен еркіндіктің дилеммаларын сараптайтын Шахановтың шығармашылығымен үндес. Шахановтың философиялық ізденісі осы Гете мотивін еске түсіреді. Ол адамның өнегелі жолын, оның тағдыры мен кемелдікке ұмтылуын зерттейді.

Пушкин орыс гуманизмінің символы ретіндегі Шахановтың шығармашылығымен де байланысты. Екі ақынның да басты назары азаттық, адамдық қадір-қасиет, әділдік тақырыптарында. Шахановтың лирикасында, Пушкиндікі сияқты, шындық үшін күрес, тұлғаның қоғам алдындағы жауапкершілігі мотиві бар. Сонымен, Мұхтар Шахановтың поэтикалық әлемі сопылық философиялық дәстүрді ағартушылық дәуіріндегі еуропалық ой-пікірмен үйлестіре отырып, шығыс даналығы мен батыстық гуманизмнің синтезін білдіреді.

Мұхтар Шахановтың шығармашылығы философиялық толғаулар мен адамгершілік ізденістерден асып түседі. Сондай-ақ қоршаған ортаның бұзылуына, рухани құндылықтардың жоғалуына және адамзат дағдарысына қатысты жаһандық мәселелерді көтереді. Өлеңдеріндегі экологиялық тақырып қазіргі заманның табиғи ресурстардың жойылуына алаңдаушылығын және адамның қоршаған ортаға деген жауапсыз көзқарасын көрсетеді. Ол өз өлеңдерінде адам мен табиғаттың үйлесімді өмір сүруінің маңыздылығына тоқталып, енжарлық пен сараңдықтың апатты салдарын ескертеді. Ақын экология мәселесінен бөлек, қоғамның рухани азаюы мен моральдық тозуы мәселелерін де қозғайды. Ол мәдениеттің коммерциялануын, заманауи құндылықтардың жойылуын және адамдар арасындағы қарым-қатынастың нашарлауын айыптайды. Осы тұрғыда оның шығармалары мейірімділік, адалдық, жанашырлық сияқты шынайы рухани мұраттарға қайта оралуға шақырады.

Шаханов поэзиясының негізгі идеяларының бірі – әлемдік келісімге, халықтардың өзара түсіністігі мен бауырластығына ұмтылу. Ол өз шығармаларында татулықты, бірлік пен толеранттылықты насихаттай отырып, адамдар арасындағы келіспеушілік қақтығысқа себеп болмай, керісінше, өзара баюдың қайнар көзі болуы керектігін атап көрсетеді. Шаханов ұлттық-мәдени ерекшеліктерді жеңе алатын махаббат пен достықтың күдіретін жырлайды. Оның өлеңдері жаһандық сын-қатерлерде

адамгершіліктің, өзара сыйластық пен ынтымақтың қажеттілігін оқырмандарға еске салады. Сөйтіп, оның шығармашылығы ұлттық әдебиеттің шеңберінен шығып, дүние жүзіндегі адамдарды толғандыратын әмбебап тақырыптарды қозғайды. Шығыс пен Батысты, өткен мен болашақты, руханилық пен шындықты байланыстыратын өлеңдер тудырып, оқырмандарға мәнді де жарасымды болмыстың жолын ұсынады.

Мұхтар Шаханов – қазіргі түрік әдебиетіндегі айтулы тұлғалардың бірі және оның шығармашылығы Қазақстан шекарасынан тыс жерлерде де жаңғыруда. Философиялық толғауларға, тарихи мотивтерге, терең патриотизмге толы өлеңдері көптеген тілдерге, соның ішінде орыс, ағылшын, түрік, өзбек, қырғыз тілдеріне аударылған (Сүйінішәлиев Х., 2006 . – 10-бет). Шахановтың жұмысы әсіресе түрік мәдени мұрасына қызығушылық мәдени саясаттың маңызды бөлігі болып табылатын Түркияда кеңінен танылды. Түркияда оның шығармалары жеке жинақтар болып басылып, хрестоматияларға енгізіліп, әдебиеттанушы ғалымдардың талдауынан өткен. Түрік оқырмандары оның поэзиясында Юнус Эмре мен Мехмет Акиф Ерсой сияқты шығыстың ұлы ақындарының идеяларымен үндестігін атап өтеді. Шахановтың поэзиясы да посткеңестік кеңістікте, атап айтқанда Ресейде, Өзбекстанда, Қырғызстанда және Әзірбайжанда жоғары бағаланады. Оның орыс тіліне аударылған өлеңдері мен очерктері философиялық мотивтерді, тарихи жады мен әлеуметтік мәселелерді ұштастыра отырып, классикалық гуманистік поэзия дәстүрінде жазылған. Орыс тіліне аудармаларының арқасында оның шығармалары ТМД елдерінде кеңінен оқылып, өзі де көрнекті ақын ретінде ғана емес, түркі ұлттық болмысы мен мәдени мұрасын сақтауды насихаттап жүрген қоғам қайраткері ретінде де танылды. Қазіргі түркі поэзиясының дамуына ықпалы Мұхтар Шахановтың қазіргі түркі поэзиясының қалыптасуы мен дамуына зор ықпалы болды. Оның поэзиясы жас ақын-жазушыларды дәстүрлі мотивтерді заманауи талаптармен үйлестіре отырып, өзіндік стиль табуға шабыттандырады. Қазіргі түркі тілдес ақындардың көпшілігі Шахановтың шығармашылығын халықаралық аудиторияға қолжетімді және өзекті болып қала отырып, ұлттық мәдениет пен тіл туралы айтудың үлгісі деп санайды. Түркі халықтары арасындағы әдеби диалогтың өркендеуіне Шаханның да үлесі зор. Қазақ әдебиетін, жалпы түрік поэзиясын таныстырып, халықаралық форумдарға, конференцияларға, фестивальдерге белсене қатысты. Оның қызметі Қазақстан мен Түркия, Әзірбайжан, Өзбекстан, Қырғызстан сияқты түркі халықтарымен мәдени байланысты нығайтуға ықпал етті.

Мұхтар Шаханов – көптеген аудармаларының арқасында шығармашылығы халықаралық деңгейде танылған санаулы қазақ ақындарының бірі. Философиялық толғауларға, тарихи уәждерге, терең отаншылдыққа толы өлеңдері орыс, ағылшын, түрік, өзбек, қырғыз, әзірбайжан және басқа да тілдерге аударылған. Шахановтың шығармашылығы әсіресе түркі тілдес елдерде – Түркияда, Өзбекстанда, Қырғызстанда, Әзірбайжанда кеңінен тарады. Түркияда оның өлеңдері әдеби журналдарда жарияланып, қазіргі түрік поэзиясының антологияларына енді. Оның дүниетанымының Юнус Эмре, Назим Хикмет, Мехмет Акиф Ерсой идеяларымен ұқсастығын түрік әдебиетшілері атап өтеді. Әзербайжан мен Қырғызстанда Шахановтың шығармашылығы университеттегі түрік әдебиеті курстарында оқытылады, елдегі фестивальдерде оның өлеңдері орындалады. Посткеңестік кеңістікте оның орыс тіліне аудармалары Шахановтың кеңінен танымал болуында маңызды рөл атқарды. Осы аудармалардың арқасында Шахановтың өлеңдері тек орыстілді оқырмандарға ғана емес, ірі баспалардағы басылымдардың арқасында шетелдік оқырмандарға да жетті. Ресейде ол Абай мен Олжас Сүлейменов дәстүріндегі қазіргі қазақ ақындарының ең көрнектілерінің бірі ретінде танылған. Сонымен қатар, Шахановтың өлеңдері ағылшын тіліне аударылды, бұл оның шығармашылығын Батыс ғалымдары мен әдебиеттанушыларымен таныстыруға мүмкіндік берді. Ағылшын тілді қауымда оның шығармашылығы ұлттық

бірегейлік мәселелері мен жаһандық сын-қатерлерді көрсететін отаршылдықтан кейінгі түркілік бірегейліктің үні ретінде танылады. Қазіргі түркі поэзиясының дамуы және оның басқа мәдениеттермен әдеби диалогқа ықпалы Қазіргі түркі поэзиясының қалыптасуына Мұхтар Шаханов шығармашылығының ықпалы зор болды. Философиялық толғау тереңдігін, азаматтық пафос пен жарқын метафораны үйлестірген оның поэтикалық стилі Қазақстан, Өзбекстан, Түркия және Қырғызстанның көптеген жас ақындарын шабыттандырды. Шахан ұлттық болмыс, тарихи жады, экология және қазіргі қоғамның рухани дағдарысы тақырыптарын жиі көтереді. Бұл тақырыптар тек Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл түркітілдес әлем үшін өзекті, бұл оның жұмысын әртүрлі елдердің өкілдері үшін әмбебап және түсінікті етеді. Сондай-ақ қазақ және түркі әдебиетінің өкілдері болып табылатын халықаралық әдеби форумдардың белсенді қатысушысы. Оның қызметі түркі халықтары арасындағы мәдени байланыстарды нығайтуға және батыс пен шығыс дәстүрлері арасындағы диалогты тереңдетуге бағытталған. Шаханов Гете, Пушкин, Шекспир, Руми сынды жазушылардың философиясы мен поэтикасымен интеллектуалдық диалогқа түсіп, қазіргі түрік әдебиетіне жалпыадамзаттық гуманизм элементтерін енгізеді.

Мұхтар Шаханов қазақ әдебиетін Қазақстаннан тысқары жерлерде де дәріптеп қана қоймай, түрік поэзиясының әлемдік әдеби үдеріске енуіне, мәдени диалогтың жаңа көкжиектерінің ашылуына үлес қосты.

Қорытынды

Мұхтар Шаханов – түркі халықтарының философиялық, тарихи және мәдени құндылықтарын өз шығармашылығына кіріктіре білген санаулы ақындардың бірі. Оның дүниетанымы түркі халқының бүкіл салт-дәстүріне сіңген азаттық, ізеттілік, ата-бабаға құрмет, туған жерге, тілге деген сүйіспеншілік идеяларымен терең тамырлас. Шахановтың шығармашылығында түркі халқының бесігі болған дала бейнелері жиі кездеседі. Ол көшпелілер өркениетінің тарихына бет бұрып, дала әлемінің рухани құндылықтары мен философиясының қалыптасуындағы көшпенділердің ролін атап көрсетеді. «Отырар қасіреті», «Төрт ана», «Желтоқсан рухы» сияқты өлеңдері өткен мен бүгіннің байланысын, тарихи оқиғалардың қазіргі сананы қалай қалыптастыратынын көрсетеді. Түркі рухы шындық пен әділетті іздеуде көрінеді. Оның поэзиясында ежелден-ақ өзекті әлеуметтік мәселелерді өз шығармашылығында көтеріп келе жатқан ақындар дәстүрін еске түсіретін азаматтық пафос бар. Бұл мотив Мұхтар Шахановты Күлтегін, Қорқыт Ата, Қожа Ахмет Ясауи, Мағжан Жұмабаев сияқты есімдермен байланыстырылған ұлы түркі ауызша және жазба поэзиясының мұрагері етеді. Стиль ерекшеліктері: эпостық және лирикалық поэзияның интеграциясы Шахановтың стилі дәстүрлі түркі поэзиясының ерекшеліктерін қазіргі заманғы мәнерлеу формаларымен біріктіреді. Шығармашылығы көбінесе эпикалық поэзия қағидаларына негізделеді, мұнда ырғақтық интонация, афоризмдер және философиялық тереңдік маңызды орын алады. Оның стилінің бір ерекшелігі – қазақтың дәстүрлі поэтикалық түрлері терме мен жырды еске түсіретін ырғақты әуен. Шығармаларының эмоционалды екпінділігін жеткізу үшін қайталау, қайталау және екпінді метафораларды қолданады. Сонымен қатар, Шаханов диалогты белсенді пайдаланады. Оның өлеңдері көбінесе ішкі монологтар немесе оқырманға үндеу сияқты естіледі, бұл оларды жанды және өзекті етеді. Мұхтар Шаханов қазақ, түрік әдебиетінде ғана емес, әлемдік әдеби үдерісте де ерекше орын алады. Оның шығармашылығын Уильям Шекспир, Гете, Пушкин сияқты гуманист ақындардың шығармаларымен қатар қоюға болады. Батыс гуманистері сияқты Шаханов адамгершілік, рухани құндылықтар және адамның шындық үшін күресі мәселелерін көтереді. Оның шығармасында адамзат дағдарысы, ұлттық болмыстың жоғалуы және қоғамның рухани негіздерінің жойылуы сияқты жаһандық мәселелер

қозғалады. Бұл оның жұмысын әмбебап және әртүрлі мәдениет адамдары үшін қолжетімді етеді. Оның белсенді азаматтық ұстанымы, әлеуметтік әділеттілік тақырыптарына үндеу оны шындықты, қарапайым халықты да қорғаған орыс ақындары Сергей Есенин және Владимир Маяковскиймен салыстыруға мүмкіндік береді. Шаханов та осы авторлар секілді метафоралар мен аллегорияларды қолданып, адамның мақсаты мен өмірдің мәні туралы терең философиялық ой толғайды.

Мұхтар Шахановтың шығармашылығын зерттеу оның түркі халықтарының әдеби-философиялық және мәдени мұрасына қосқан үлесін айқындайтын маңызды аспектілерді анықтауға мүмкіндік береді. Шығыс пен Батыстың поэтикалық дәстүрлерімен байланыс Шаханов поэзиясында шығыстың сопылық дәстүрлерінің де (Руми, Ясауи, Навои), Еуропа және орыс ақындарының (Шекспир, Гете, Пушкин) гуманистік идеяларының да ықпалын байқауға болады. Оның философиялық толғаулары, шындықты іздеу, адамгершілік тазалыққа ұмтылуы әртүрлі дәуірлер мен мәдениеттердің ұлы ойшылдарының ой-пікірлерімен үндеседі. Оның философиялық шығармашылығына басқа да ұлы ойшылдардың: экологиялық проблемалар, адамзаттың дағдарысы, рухани құндылықтардың жоғалуы, ұлттық бірегейлікті сақтаудағы тілдің рөлі туралы ойлары әсер етеді. Ол әлемдік келісімнің, халықтар достығы мен мәдени диалогтың маңыздылығын түсінуге ұмтылады. Түркі әдебиетінің Қазақстаннан тысқары жерлерге таралуындағы рөлі Көптеген тілдерге аударылған шығармаларының арқасында Шаханов қазақ поэзиясының халықаралық аренадағы әйгілі өкілдерінің біріне айналды. Оның шығармалары басқа елдерде үн қосып, түркі әдебиетінің дамуына, оның әлемдік мәдениетке енуіне ықпал етті. Шахановтың шығармашылығы көшпелілер өркениетімен, түркі эпостық дәстүрімен терең байланысты. Оның стилі ауызша халық поэзиясының, философиялық лирика мен эпикалық поэзияның ерекшеліктерін біріктіреді, бұл оның шығармашылығын заманауи және дәстүрлі етеді. Мұхтар Шаханов – халық ақыны ғана емес, жалпы адамзаттық мәселелерді көтеретін әмбебап ойшылы. Оның шығармашылығын классикалық шығармалармен қатар адамгершілік, бостандық, әділдік, адамдық қадір-қасиет мәселелерін көтерген әлемдік поэзия контекстінде қарастыруға болады.

Мұхтар Шаханов – түркі поэзиясының көрнекті өкілі, шығармашылығы ұлттық әдебиеттің шеңберінен шығып, әлемдік мәнге ие болды. Ол қазақ және түркі поэзиясының дәстүрін жалғастырып қана қоймай, әлемдік әдеби диалогтың белсенді қатысушысы бола отырып, өз шығармашылығында дәстүрлі мотивтер мен жалпы адамзаттық құндылықтарды біріктіреді. Оның әлем әдебиетіндегі орны тек ұлтымен ғана емес, бүкіл дүние жүзіндегі оқырмандармен жаңғыратын мәңгілік тақырыптарды түсіну тереңдігімен айқындалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Ғабдуллин Мәлік (2013). *Қазақ халқының ауыз әдебиеті: оқу құрал* – Астана : Рауан, 104-6.

Диуани Хикмет (Хикмет Жинағы) (2016). *Топтастырып*, (қазақ тіліне аударғандар:

Қ.Қари, Ғ.Қамбарбекова) – Астана: «Ғылым» баспасы.

Ислам энциклопедиялық анықтамалық (2010). Алматы: Аруна,– 418-420 б

Сүйінішәлиев Х. (2006), «Қазақ әдебиетінің тарихы». – Алматы: «Санат»,– 10-бет.

Шаханов М. *«Желтоқсан тағылымы»*

Шаханов М. (2012). *Шығармалар жинағы «Отырар кітапханасы»*

Шаханов М. (2012). *Шығармалар жинағы «Рух пен дүние»*

Шаханов М. (2012). *Шығармалар жинағы «Тағдыр» поэмасы*, Алматы баспасы.

Шаханов М. (2012). *Шығармалар жинағы «Тіл тағдыры – ел тағдыры»*

- Шекспир У. (2004). *Мәдени мұра бағдарламасының кітап сериялары*. – Астана: Әлем әдебиеті кітапханасы.
- Franklin D. Lewis (2000). *Rumi: Past and Present, East, and West: The Life, Teachings, and Poetry of Jalāl alDin Rumi*/ London: Oneworld, - p. 47–49.

